

Közügy és szellemiség. Az előadást követő vita

Varga Gábor: Megköszönöm Balogh Edgár professzor úrnak ezt a tartalmas előadást, és Ady-köri szokásaink szerint kérnék jelentkezőket a kérdésekre. De nagyon megkérnék mindenkit, hogy precíz és pontos kérdéseket tegyenek.

Tóth Károly Antal tanár: Én azt hiszem, hogy az előadás elején feltett kérdések a legszorosabban kapcsolódnak az előadás végén felmerült problémákhoz, és pedig nemzetiségünk problémáihoz, nemzetiségünk helyzetének a kérdéseisehez.

Megmondom őszintén, hogy készültem erre az összejövetelre, és biztos voltam benne, amiből készülök, az megfelelő anyag lesz ehhez az előadáshoz is. M. Kiss Sándorral készült interjúnak az anyaga volt az, amiből és inspirálódtam. Ez az interjú lényegében összefoglalja, áttekinti Balogh Edgár egész életútját, és engem, megmondom őszintén, elsősorban a magam problémái érdekelnek belőle. Ahogy ő megkereste a maga hivatását, kiszámítsam – az ő szavait idézem: hivatást számított ki helyzetéből –, ám lássuk, én, aki más körülmények között élek, mint ahogy ő indult, milyen hivatást számíthatok én ki magamnak?

A professzor úr itt összefoglalta törekvéseinek a lényegét, ami a híd szerepben fogalmazódik meg. Az, hogy egy nemzetiségnek az alapvető feladata az, hogy hídként funkcionáljon különböző népek között, különböző kultúrák között tulajdonképpen, és hogy a nemzetiségi értékeinek a megtartásával, azoknak fejlesztésével, a fejlesztésükhöz szükséges demokratikus viszonyokra törekvéssel mintegy alapot képezzen saját magának ahhoz, hogy valóban ezt a híd funkciót betölthesse.

Na most, ez a hivatás, az ilyenfajta hivatás valóban a kisebbségi helyzetből és a kisebbségi tudatból származik mindenekelőtt. Még hozzá elsősorban a kisebbségi értelmiség helyzetéből, hiszen az értelmiség az, amelyik a kultúra szellemi szférájához kapcsolódik, és léte, a szellemi léte a legszorosabban kapcsolódik annak a közösségnek, az etnikumnak a szellemi – és nemcsak szellemi – viszonyaihoz, amelyiknek tagja.

A professzor úr ebben az interjúban azt mondta, hogy azért lett kommunista – most én átfoglalom, de ez a lényege –, mert a demokrácia optimumát ezek a tanok tűzték ki célul. Lényegében így jutunk el a mába, vagyis olyan országokba, ahol a kommunista pártok irányítják a társadalmakat.

Végeredményben ebben az interjúban az is megfogalmazódik, hogy ez a híd szerep mindmáig jobbra csak cél maradt, tehát nem valósult meg.

Na most maga az, hogy az értelmiségünk a kultúrájának, a saját anyanyelvi kultúrájának a fejlesztésével, hozzákapcsolódva ugyanakkor más népek kultúrájához is, közvetítő legyen, ez az én számomra is a legnagyobb mértékben rokonszenves.

Most tegyük fel a kérdést, hogy mennyiben lehetséges mégis valóban ennek a célnak a megvalósítása, amelyekre törekvés annyi időn keresztül jobbra hiábavalónak bizonyult?

Kiindulópont az, hogy itt a mi esetünkben két kultúráról van szó. A magyarság és a románság nem csupán nyelvben, hanem kultúrában különbözik, ez a két kultúra nem csupán konkrét anyagi megjelenéseiben, hanem valahol a szellemében is más, következésképp ez a híd szerep, ha az ember elméletileg próbálja végiggondolni, nagyon érdekes szintézisre vezethetne.

Az alapfeltétel ahhoz, hogy az ember a híd szerepet betölthesse, az az, hogy a híd szerepet magára vállaló kultúrközösség fejlődési lehetőségei megmaradjanak, hogy a fejlődési lehetőségei bővüljenek. A Balogh Edgár megfogalmazása, hogy: „egy nemzetiség önmagával azonossá, összes értékeit egy magasabb szinten reprodukálva közületté kell válnia.”

Az anyanyelv talán a legalapvetőbb tényező – mint az az interjúban is kiemelődik –, az anyanyelv fejlesztése és megtartása az alapfeltétele annak, hogy a kisebbség és a kisebbségi értelmiségek valóban ezt a híd funkciójukat betölthessék. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg a helyzetünket, azt hiszem, hogy elsősorban az iskoláztatás helyzetét kellene megvizsgálni, kedve attól, hogy a nemzetiségi arányokhoz viszonyítva milyen arányban vannak például óvodák – azt hiszem, elszomorító lenne a kép, ha nekünk konkrétan statisztikáink lennének. Én a Bihar megye turisztikai könyvéből szedtem ki az erre vonatkozó adatokat, és körülbelül fele annyi magyar nyelvű óvodás van – abból a statisztikából levezethetően –, mint ahány magyar anyanyelvű gyermek lehet.

Az iskolák helyzete, elsősorban a líceumok és a szakiskolák helyzete szintén rossz. Ugyanis megalakultak a szakiskolák, megalakultak a szaklíceumok. Abban a pillanatban, amikor a szakiskolák megalakultak, akkor ez elsősorban román nyelven történt, később alakultak magyar nyelven is. Ez látszólag egyfajta bővülésnek tűnhet. Viszont ne felejtjük el, hogy akkor, amikor ezek megalakultak, akkor az elméleti líceumok voltak azok, amelyek leredukálódtak. Következésképp ez csak egyfajta látszatnyereség, csak egyfajta visszavétele valaminek, amit elvesztettünk, annak csak egy része.

Nem is beszélve az egyetemek hiányáról. Magyar egyetemek valójában nem léteznek, kivéve a magyar szakot Kolozsváron, és Bukarestben is van még egy magyar fakultás, valamint egy-két tantárgyból néhány fakultáson vannak magyar nyelvű előadások is.

A fentiek alapján, ha mindenki anyanyelvének megfelelően magyar líceumba vagy szakiskolába akarná íratni gyermekét, akkor sem tudná.

Ilyen körülmények között alapvetően nincsenek megadva azok a feltételek, hogy a híd funkcióink betöltéséhez azt az anyanyelvi szintet ne csupán egynéhányan elérjék, hanem valóban tömegekként elérjék.

Akkor, amikor a Sarló mozgalom a nép felé fordult – ön fogalmazta meg így, hogy a kisebbségi értelmiség helyzetéből származott ez az igény, tömegbázisra volt szüksége. Végeredményben én azt hiszem, megállapíthatom, hogy a tömegbázis, éppen az ilyen természetű lemorzsolódás miatt valahol beszűkülően van, még akkor is, ha más területeken – lásd Táncház – nagyon szép, új eredményeket tudunk felmutatni.

A könyvkiadás problémáiról is volt itt szó, és a lapok problémáiról. Na most, valóban, a lapok többet tehetnének, hogy az Előrének megszűnt ez a melléklete, de az okok között vegyük számba azt az antiintellektuális tendenciát, amely a papírhiány okán redukálja a lapoknak a terjedelmét, levágja az újságok példányszámát – a marosvásárhelyi *Vörös Lobogónál* tudtommal most vágják le nyolcezerrel az előfizetők számát! Tehát ilyen körülmények között megintcsak egyfajta beszűkülésnek lehetünk tanúi. Vagy itt van egy másik eset: volt egy kezdeményezés, hogy Nagyvárad hagyományainak megfelelően kulturális lap induljon itt is. Egy esztendeje jutott el ez a kérvény a különböző illetékes szervekhez, mind a mai napig semmiféle válasz erre nem érkezett.

A másik vonatkozás az azonosságtudat kérdése. Az azonosságtudat a legszorosabban kapcsolódik a történelmi tudathoz. Azt hiszem, hogy nagyon sok helyen elhangzott már a kérdés, hogy mit tudhat meg a ma felnövő fiatalság saját etnikumának a történelméről. Elő kell venni azokat a kismonográfiákat, amik a megyékről készültek, amiket a széles

közönségnek szántak: mit ismerünk meg mi magunkról belőlük, és mit ismernek meg rólunk mások?

Még van itt egy kérdés. A romániai magyarságnak a kulturális lehetőségei éppen számarányai vagy egyéb vonatkozások miatt szükségszerűen nem lehetnek egyenlők a román könyvkiadásnak és kulturális lehetőségeknek a terjedelmével. Viszont ne felejtjük el azt, hogy akkor, amikor a magyar anyanyelvű kultúráról beszélünk, nem lehet ezt így szétdarabolni. Annak ellenére, hogy megvannak a maga fejezetei, a maga tartományai – hogy úgy mondjam. Nem lehet olyan értelemben szétdarabolni, hogy a romániai magyar kultúra önmagában létezik, tehát a magyarság többi kulturális termékeitől elszakítva. Ha most azt vesszük számba, hogy hogyan lehet például hozzájutni azokhoz a tömegkiadványokhoz, amelyek megjelennek, de nem nálunk – vagyis sehogy –; azt, hogy külföldi magyar folyóiratokra nem lehet előfizetni – ez egy másik, ugyanolyan értelmű vonatkozás, mint az anyanyelvi szint kérdése. Ez az anyanyelvnek a második szintjét is beszűkíti, illetve a lehetőségeit lecsökkenti, nem is beszélve a szakszókincsről, hiszen szakkönyveket is csak személyes kapcsolatok révén lehet beszerezni. Az ön megfogalmazásában (idézem ebből az interjúból): „Kétmillió öntudatra ébredő embernek sokkal szélesebb kulturális hálózatra, kulturális szolgáltatásra van szüksége”. Ugyanis így, ebben a szituációban azok, akik nem jutnak hozzá, vagy nehezen jutnak hozzá a magyar nyelvű kultúrához (ezek az én szavaim voltak, most ismét az ön szavai következnek:), ezek „a magyar nemzetiség alsóbb szintjévé alakulnak át.” Ha most ehhez hozzászámítjuk azt is, hogy az egyetemi felvételen – mindenképpen kapcsolódik ez megint csak a magyar nyelvű egyetemek hiányához is – a számunknak megfelelő aránynak körülbelül a fele az, amelyik bejut az egyetemre, akkor nyilvánvaló, hogy itt tanúi lehetünk annak, hogy arányunkhoz viszonyítva is az értelmiségnek a száma csökken. Persze az erre vonatkozó statisztikák a legnagyobb mértékben hiányzanak, még akkor is, ha újabb időkben velünk kapcsolatos statisztikák például a Korunkban jelentek meg.

Na most itt lenne az első kérdés. Ön azt mondta, hogy a dolgokat folyamatban kell vizsgálni. Ha most végigtekintjük azt, amit én elmondtam – nem tudom, mennyiben van igazam –, és ezt mint folyamatot tekintjük, ön mire alapozza az optimizmusát, hogy nemzetiségünk, ha a feltételek egyszer meglennének, alkalmas lesz majd erre a híd szerepre?

A másik vonatkozás. Feltehetjük a kérdést, hogy kinek van szüksége erre a híd szerepre? És egyáltalán lesz-e valamikor rá szüksége?

Az interjúban ön kijelenti, hogy a mai értelemben vett nemzetek kialakulása a kapitalizmus megjelenéséhez kötődik, és hogy Kelet-Európában a polgári nemzetalakulás folyamata nem fejeződött be, és a szocializmusban is folytatódik. Ennek bizonyos hátulütői vannak, amelyek számunkra égető kérdéseket vetnek fel, és ön itt arra utal, hogy a nyugati országokban a nemzetiségi problémák akkor váltak mássá, amikor a nemzetalakulás folyamata befejeződött – ha ezt lehet így mondani.

Na most én azt hiszem, nekünk nem szabad megfeleledkeznünk arról, hogy mi Kelet-Európában vagyunk. Alapvetően más az egész történelmi hagyomány, más a szellemisége kelet-Európának, más mechanizmusok, sokkal közvetettebb mechanizmusok működnek a társadalomban is.

Hogy most itt konkrét példákat mondjak, megint a híd szerepre, maga az a tény, hogy Nagyváradon eleve nem engedélyeznek egy Bartók-kiállítást, román és magyar művészek által megalkotott műveknek a kiállítását; vagy Marosvásárhelyen Cseh Gusztávnak a középkori metszetek alapján készült linómetszetei kiállítását három nap után bezárják – szóval ez megint csak nem azt bizonyítja, hogy itt a híd funkciókra szükség van.

A második kérdésem tehát ehhez kapcsolódik, hogy a nyugati országokban lezajlott folyamatok hipotetikus analógiáján kívül ön lát-e valami konkrét jelét annak, hogy a nemzetalakulás idejekorán való beérése megteremti az igényt a mi híd-szerepünkre?

A híd szerep első feltétele tehát a nyelv, az anyanyelv kérdése. Az ön megfogalmazásában a második feltétel a közületiség. Ez a közületiség szerintem bizonyos fajta szellemi autonómiát jelent – nem egészen csupán szellemi, de mindenekelőtt szellemi autonómiát. Ez bizonyos részletekben megvalósul valóban, például Szárhegy egyfajta közületiségnek tekinthető, és mondjuk, erre még néhány ilyen példát lehetne mondani.

Ön beszél arról, hogy nem az egyéni jogokkal van a probléma, hanem a közületi jog hiányáról van szó. Az ön megfogalmazásában: „ide tartozik minden olyan jelenség, ahol a nemzetiségek bizonyos kérdésekben önmaguk sorsát tárgyalják meg”. Én azt hiszem, hogy a most felolvasott szöveg előtt utal a Magyar Népi Szövetségre, és azt mondja róla: „melyre egyre és méginkább hivatkozunk”.

Ide kapcsolódna az én harmadik kérdésem, tulajdonképpen két kérdésem: hogyan is szűnt meg a Magyar Népi Szövetség? Másodszor: hogy ennek a megszűnése felfogható-e mint közületi lehetőségeink beszűkülése? És ha ezt mint folyamat részét fogjuk fel, milyen következtetéseket vonhatunk le ebből?

Ön azt mondta, hogy nem az egyéni, hanem a közületi jogokkal van probléma. Ide kapcsolódik a negyedik – öt kérdésem van összesen – a negyedik kérdésem, hogy valóban úgy véli-e ön, hogy az anyanyelvi helyzet, a kulturális hátrány, a közületek hiánya, ha nem is formailag, de tartalmát és lényegét tekintve nem érinti-e az egyén jogait is?

Most szintén idéznék öntől: „a magunk csökönös következetességével a néptestvériséget, a kisebbségi humánomot, az egymásrautaltságot, a román-magyar vagy szláv-magyar vagy dunavölgyi vagy kelet-európai összefogást, a szocialista integrációt soha föl nem lehet adnunk. Abban a pillanatban el is veszünk.”

Szerintem is ezt valóban föl nem lehet adni, olyan értelemben, hogy erre mindig törekednünk kell, vagyis eleve nem mondhatunk le róla. Ez számomra is evidencia. Ide tartozik az ötödik kérdésem, hogy ez a „csökönös következetesség” nem válhat-e a törekvés ellehetetlenülésének körülményei között önmagunk áltatásának, lelki megnyugtatójának és erkölcsi kárpoztolásának a mechanizmusává? Humánusan tisztelve a másik fél jogát, hogy olyan legyen, amilyen, nem ismétlődhet-e meg valamilyen formában az a helyzet, amelyről ön úgy emlékezik a két világháború közötti Csehszlovákiáról beszélve: „konföderációt akartunk ahelyett, hogy a cseh burzsoáziával szemben konkrétan foglaltunk volna állást”?

Én ezeket a kérdéseket a legtisztább emberi szándékkal és a problémák tisztázásának az igényével mondtam el, és bízom abban, hogy amit elmondtam – az ön szavaira utalok –, senkinek a gyanakvására okot vagy ürügyet nem adhat.

Balogh Edgár: Én legszívesebben közvetlenül válaszolok a kérdezőknek. Le kell szegezmem, hogy itt egy fáziskülönbség s egy nagy félreértés van. Én előadást tartottam a közügyiség és a szellemisség kapcsolatáról. Elmondtam, hogy hogyan kellene irodalmi életünknek, irodalmi atmoszféránknak, irodalmi köreinknek, sajtónknak jobban részt vennie, több felelősséggel, a széles olvasó tömegek megragadásában, anyanyelvi fölkarolásában.

A fősztólaló azonban nem az én előadásomhoz szólt, hanem egy Budapesten megjelent interjúhoz. Én most nem mehetek bele abba, hiszen akkor tíz napig kellene itt rostokolnunk, hogy a pesti interjú anyagát most itt kifejtsem, amit itt senki más nem olvasott, és azokra a kérdésekre válaszoljak, amelyeket én az előadásomban nem említettem meg. Úgyhogy a válaszomban nem térek ki az interjú körüli problémákra – nem térhetek ki –, és kizárólag visszatérek az itt, az én előadásomban elhangzottakra. Nevezetesen arra, és erre kérek

hozzászólást, hogy irodalmi fejlődésünkben nagy szükség van arra, hogy értelmiségünk részt vegyen a nyelvápolás minden szakaszán, önszorgalommal is kiegészítse magát ott, ahol erre nincs lehetősége, önmagát összeszedve; irodalmi köreink, íróink, sajtónk jobban gondoskodják arról, hogy ez az irodalom és az irodalom útján az anyanyelvnek a kibontakozása a széles tömegekhez elhasson. Ehhez kérek hozzászólást. Ahhoz pedig, hogy az egész nemzetalakulás, kelet-európai sors, dunavölgyiség hogy alakul, bármikor egy másik előadásban szívesen visszatérek.

Molnár János református lelkész: Már bocsánatot kérek, hogy minősítem a mostani választ, de úgy érzem, hogy kicsit kibúvóként hangzik ez a válasz, márcsak azért is, mert ha nem is konkrétan, de tulajdonképpen ezek a kérdések, amelyeket Tóth Karcsi megfogalmazott, tulajdonképpen pontosan ide vágnak, ezekhez a kérdésekhez, amelyekről ön beszélt. Ha nem is konkrétan beszélt, de az, amit ő elmondott, az tulajdonképpen megpróbálja feszegetni azt, hogy miért történnek meg azok az irodalmi viták, és milyen háttere van ezeknek, milyen alapon, milyen kétségekkel ütköznek azok, akik ezeket a vitákat folytatják. Tehát tulajdonképpen ide vágnak.

De ön azt mondta, hogy konkrét kérdéseket akar hallani az előadással kapcsolatban. Az egyik kérdésem az lenne, hogy lehet-e, és meddig lehet ilyen viszonyulásban beszélni a kérdésekről, ahogy ön tette, valahogy mindig kicsit felülről lefelé. Vagyis mi, az értelmiség ezt és ezt csináljuk a néppel. Kérdésem ezzel kapcsolatban az, hogy vajon annak az úgynevezett népnek – mely jelen esetben a romániai magyar nemzetiség – vajon az életlehetőségei között megfogalmazódik-e benne az az igény, amit itt felülről, az értelmiség, reá akarunk tukmálni – vagy nem tudom, mit mondjak. Mert ha ismerjük például egy munkásnak a napi programját vagy a heti programját, és ha lennének statisztikák arról, hogy körülbelül melyik az a réteg, amelyik érdeklődik a kultúra iránt, akkor azt hiszem, hogy nagyon furcsa következtetésekre jutnánk. Mert konkrét élettapasztalatból mondom, hogy az átlagmunkásnak – most nem a lumpenproletárról beszélek, és nem is a gyárigazgatóról – egyszerűen nincs fizikai ideje arra, hogy foghalkozzon a kultúrával. Ugyanez áll a parasztságra is.

A második dolog, amire ki szeretnék térni az, hogy hiányolom ebből az egész koncepcióból az intézményes kultúrának az igényét. Ez nemcsak önnél jelentkezik, hanem többeknél, itt a körön is elmondták ezt például Banner Zoltán vagy mások. Hiányzik az az igény, hogy ne önszorgalomból és ne – hogy mondjam – hazafias vagy nemzetiség iránti hazafias kötelességént végezze az értelmiség a kultúrmunkát, hanem ebben az adott szocialista társadalomban legyenek meg e megfelelő intézmények, amelyek keretében ezt ki lehet fejteni. Szerintem, amíg nem fogjuk fel azt, hogy erre kell törekedni, addig nem tudom, hogy meddig lehet elvárni az értelmiségtől azt, hogy végezze ezt a tevékenységet. Mert abban az időben, amikor ön fiatal volt, és léteztek azok a bizonyos mozgalmak és körök, a különféle csoportosulások, ifjúsági csoportosulások, és ezeknek lehetőségük volt az autonóm létezésre, addig egészen másképpen lehetett ezekről a kérdésekről beszélni. De most, amikor mindenféle intézményességre való törekvés az ifjú nemzedék részéről vagy akár a középnemzedék vagy akármilyen nemzedék részéről különféle adminisztrációs ellenállásba ütközik, akkor nem tudom, hogy miféle perspektíva van, vagy milyen jogon lehet optimistán beszélni vagy nyilatkozni ezekről a kérdésekről.

Végül lehetne tovább tárgyalni azt, hogy ez a bizonyos 450 ezres olvasóközönség mennyire elméleti és ideális szám, de akkor, azt hiszem, reggelig itt maradhatnánk.

Balogh Edgár: Kérem, újra meg kell mondanom, hogy előadásomban arra tértem csak rá, amiben illetékes vagyok. Hogy iskolahálózatunknak mik a hiányosságai, hogy intézményeinkből még mi hiányzik, hogy a nemzetiségi közületalakulás folyamatában mikre

van szükség, ezek olyan kérdések, olyan közületi kérdések, amelyek jogos és értelmes kérdések, amelyekben azonban nem érzem magam illetékesnek, és ezt a kört sem érzem illetékesnek, hogy itt döntse el, hogy mit kell csinálni. Ennél szerényebb igénnyel jöttem, azzal jöttem, hogy egy irodalmi kört arra figyelmeztessenek, hogy a zárt stíluskísérleteken túlmenően igyekezzenek az olvasmányosságra, a közönséggel való szélesebb érintkezésre is szert tenni.

Én mindent elolvastam, amit a jelenlévő, vagy ha nem is jelenlévő, de e körhöz tartozó írók értékben produkáltak, és ami megjelent, megjelent például legutóbb az Ötödik Évszak című kötetben, vagy régebben is antológiákban. Én azokhoz mértem az előadásomat, és nem látom be, hogy miért alakítsuk most át az Ady Körnek az irodalmi összejövételét egy olyan kelet-európai parlamentté, ahol döntünk elevenek és holtak fölött olyan kérdésekben, amelyekhez – hogy úgy mondjam – hatalmi tényezőkként hozzá nem szólhatunk.

A cikkem, amelyre hivatkoztam, azt írta: A lehetőség ostroma. Ez az egyéni és intézményi és csoportfelelősség erkölcsi kérdése, hogy azokat a lehetőségeket, amik adva vannak, bizonyos perspektívák felé hogy nyissuk ki. Azok, amiket igényelt a két felszólaló, perspektívák. Arrafele kell törekedni. De kinyitni a perspektívákat egy szélesebb élet, szélesebb nemzetiségi élet felé, ahhoz konkrétumból kell indulni, abból, hogy itt és most mi mik vagyunk. Mi, egy irodalmi kör, mit tudunk produkálni azért, hogy például itt, nagyváradon vagy Biharban az itteni intézményeink lehetőségeivel mit nyújtunk a szélesebb közönségnek. Szabadegyetemben, színházban, iskolában, sajtóban, körben, kerekasztalban - felhasználva az adott lehetőségeket.

Itt van például A lehetőség ostroma című cikkemben – és különben az említett pesti interjúmban is – egy megállapítás. Országosan egy nagyjelentőségű fordulat történt a kulturális életben Romániában akkor, amikor – túlzásokkal, hibákkal, de most nem azt nézem – amikor, lényegében a kizárólag fogyasztó kultúrközösséget alkotó kultúrközösséggé átalakítandó, megindult ez a Megéneklünk Románia mozgalom. Ez egy lehetőséget nyújtott arra, hogy évek vagy évtizedek óta nem élő énekkarokat, zenekarokat, színjátszócsoportokat, kórusokat följújítsunk. Több mint 2500 magyar műkedvelő gárda – énekkar, zenekar, színjátszócsoport – született. Tessék kézbevenni a Művelődés című lapot, és tessék megállapítani, hogy megfelel-e a tényeknek.

Ez például egy lehetőség, amit ki lehetett használni. Általában a lehetőségeket nem használja ki a magyar lakosság eléggé. Az adott lehetőségeket.

Egyszer Somorján, Pozsony mellett tartottam egy előadást a romániai magyar irodalmi életről. Ott is átbicsaklott a kérdés az összes nagy közügyi kérdésekre ahelyett, hogy maradtunk volna az irodalmi lehetőségek és felelőségek problémájánál.

Valaki fölkel, és azt mondta, hogy jó-jó, romániai magyar irodalom, romániai magyar színház, romániai magyar írók – de mi van a székekkel?

Kérem, én a következőt válaszoltam. Közügyi ember lévén, a Magyar Népi Szövetség alelnöke voltam, egyetemi rektor voltam, 49-ig a közéletben szerepeltem, megszoktam, hogy hozzám jönnek emberek panasszal, sérelemmel. Mindig azt kérdelem az illetőtől: Barátom, uram, elvtársam, válaszoljon előbb öt kérdésre: 1. Népszámlálásnál magyarnak vallotta magát? 2. Magyar iskolába adta gyermekét? 3. Van színházi bérlete a magyar előadásokra? 4. Hány magyar folyóiratra fizet elő? s 5. Van-e otthon évenként bővülő magyar könyvtára? Ha erre az öt kérdésre igennel válaszol, akkor hajlandó vagyok önrel szóbaállni, s az ön panaszát meghallgatni. De addig, amíg erre az öt kérdésre igenlőleg nem válaszol, tehát a saját lehetőségeinek a nemzetiségi felhasználásában nem biztosít engem arról, hogy ön helytáll,

addig nekem mint nemzetiséginek van önnel szemben panaszom. Mert miért nem csinálja azt, amit lehet?

Nagy százaléka a panaszosoknak erre elmegy. Egy másik nagy százaléka persze marad, s megmondom, hogy ezzel a sérelemmel és panasszal hová kell elmenni, kinek kell azt megmondani, hol kell megtalálni a reális lehetőséget arra, hogy szót emeljünk.

Föltételezem, hogy a két fölszólaló ezeket a súlyos kérdéseket az irodalmi körön kívül – mondjuk képviselői beszámolóik alkalmából vagy közigazgatási gyűlések vagy pártgyűlések alkalmából fölvetik. Nagyon helyesen teszik. Ott vesse föl, ahol azt el is lehet intézni. Itt hiába zsörtölődünk és sérelmezünk. A sérelmi politika régen megbukott. Az alkotó politika abból áll, hogy minden adott esetben minden lehetőséget fölhasznál. Színházain jól működjenek, lapjaink jobbak legyenek, folyóirataink szélesedjenek, legyenek az íróinknak mondanivalóik a széles tömegeink számára, irodalmi köreink teremtsenek irodalmi atmoszférát; önösszeszedéssel, önmegvalósítással megyünk előre.

Egy kérdést azonban megválaszolok. Igaza van a felszólalónak abban, hogy tisztázzuk az értelmiség és a népszolgálat kérdését. Van egy értelmiség, mely fölötte áll és felülről beszél a néphez?

Hát először is a mai értelmiség a nép soraiból emelkedik föl, és maga a néptömeg – tömeg értelemben is – ma már a tízosztályos általános iskoláztatás, a televízió, a rádió, a tömegoktatási eszközök, a kommunikációk idejében fölemelkedőben van. Kiszolgálva nincs jól, és én elsősorban mindig magunkban keresem azt, hogy fölhasználjuk-e a lehetőségeket vagy nem?

Egy beadványt készítettem Kolozsvárt szabadegyetem dolgában. Egy időben egy magyar ember utasította vissza, hogy ugyan kérem, ön nyugdíjas, hát jól van, ön nem tud jól románul, de hát a fiatalság már románul tud, miért nem megy a román szabadegyetemre? Beadtam a kérvényemet, beadtam a memorandumomat, és addig jártam utána, amíg meg nem született Kolozsvárt négy szakosztályban a magyar szabadegyetem. Átlagos látogatási száma ötven ember, de van úgy, hogy százötvenen is ott vannak. Kérem, Benkő Samu egyik előadója a kolozsvári szabadegyetemnek, Imreh István – ezek az előadók jártak itt is.

Nem tudom, meg nem is akarom kérdezni, van itt szabadegyetem vagy nincs? Ha nincs, miért nincs? Ki az oka annak, hogy nincs? A tanári kar mit tett azért, hogy legyen?

Itt látok egy plakátot: Universitatea Populară¹. Benne részt vesznek a magyar tanárok? Igen vagy nem, és nem tudom.

Tehát nem fölülről kell lekezelni a tömegeket, de részt kell venni az értelmiségnek a maga eszközeivel – mert az értelmiségnek bizonyos eszközök, a nyelv eszközei, a tudás eszközei állnak rendelkezésére – készen kell mindig lenni arra, hogy minden adott lehetőséget fölhasználjon a tömegek nyelvi tudatának, nemzetiségi kultúrájának a fölemelésére. Hogy azután idővel, a szocializmus fejlődésével hová juthatunk tovább, meg vagyok győződve róla, hogy ez a nemzetiség, ha megtalálja a maga helyzetének a logikáját, nemcsak a sérelmek szomorú, nosztalgikus, fájdalmas leagálásában, hanem a maga életakarátának, tehát a román néppel való közös kulturális fejlődésének fog újabb és újabb föladatak teljesítésével újabb és újabb eredményeket rendezni.

Én már lehet, hogy öreg vagyok, a fiatalok harcoljanak ki többet. Én a magam részéről mindig részt vettem abban, amit a magyarság a lehetőségek kihasználása terén nyújthatott.

---

¹ Magyarul: Népi Egyetem.

Duma István munkás: A professzor úrnak megpróbálnék én most egy idevágó kérdést feltenni, bár több mint valószínű, hogy egyetérték a többi kérdéssel is.

Én magam szinte élem ezt a nemzetiségi kapcsolatot, ezt a hidat, mert nagyapám román volt – erre én büszke vagyok –, én magyar vagyok. És azt hiszem, sokan vagyunk olyanok, akik ezt éljük.

Az öt kérdésre én is tudnék igennel válaszolni, plusz mondhatom azt, hogy minden, ami magyar tevékenység, hivatalosan engedélyezett, én ott vagyok. Én a magyar filmet megnézem, ha jó, ha nem jó, hogy legyen rajta – nem sok ember van. Minden magyar előadásra, ha Magyarországról, akárhonnan jött, elmegyek, legyek ott, lássam, halljam, ezzel is pártoljam; a magyar folyóiratokra előfizetek stb.

Na most ahhoz, amit ön mondott, hogy kihasználjuk ezeket az alkalmakat – és itt lesz majd a kérdésem –, abból indulok ki, hogy azt tetszett mondani, valamikor úgy volt, hogy Szemlér Ferencre nem mondhattuk rá hivatalosan azt, hogy romániai magyar író.

Ide már eljutottunk. Hanem eljutunk-e oda, hogy a Székelyföldön – ami mondjuk mi most úgy, hogy magyarul rész – maga Ceaușescu elvtárs is mondta, hogy a magyarul részeken például a közügyekkel lévők kötelesek beszélni a két nyelvet. Ez azt jelenti, hogy a román iskolában is legyen magyar tanítás, magyar nyelv ... *(itt néhány szó hiányzik)*

Kéne ehhez egy atmoszféra. Ne mondjuk azt például, mert lehet, egy túlzás – zárójelben mondom –, hogy romániai magyar város Marosvásárhely. De mondjuk azt, hogy kétnyelvű város. Mondjuk azt, hogy Nagyvárad kétnyelvű város. És ha kétnyelvű város, legyen az. Mint nekem megvan az 57-es kiadású utcaterkép, kétnyelvű. Legyen minden kétnyelvű. Az orvosi rendelőben, hogy a légy ha megköpi a húst, két nyelven legyen leírva. A szakszervezetben, hogy a kezemet ha levágom, én vigyázzak, munkás – kétnyelvű legyen. Minden kétnyelvű legyen. Ezt tartom. És talán elérünk majd oda, hogy kijelentse maga Ceaușescu elvtárs: Nagyvárad, Marosvásárhely, mit tudom én – kétnyelvű város, kétnyelvű legyen, erre köteles minden helyi szerv, ezt biztosítani.

Hát például nagyon visszás volt. Én néztem a magyar adást a televízióban. Remek. Hát magyarabb, mint Pest. Én ezt merem mondani. Le a kalappal. És beszél, hogy egy magyar kulturális központ az ötös számú iskola. Sokan tanulnak itt, nemzedékről nemzedékre tanítják a magyar nyelvet, ápolják, van Petőfi Ház, mit tudom én mi, és az, hogy itt nekünk is van magyar tanítóképzőnk. Magyar nyelvű adás volt, méghozzá a váradi Pedagógiai Líceumból – a volt Pável utcán –, és hát megszólaltja ottan nagyon szépen a tanárnőket, a diákságot, akik majd az egész országban terjesztik a magyar nyelvet. Egy remek előadás. Megszólaltatja az igazgatónőt, Ana Săndulescut. Egy remek nőszemély! Sok jót hallottam róla. Elkezd románul beszélni a magyar adásban. Hát ha nem tud magyarul, hogy megy be arra a magyar körre, ahol ő mint igazgató kell asszisztáljon, hogy hogyan tanulnak a diákok? Valahogy ez kritérium kéne legyen, gondolom én. Lehet, hogy túlzás.

Szóbal legyünk kétnyelvűek. Valahogy ezt kérdezném, vajon elérünk-e ide, vannak-e errefelé lépések, mert teszem fel, végül Szemlér Ferenc is így jött el, hogy romániai magyar író. Van-e ilyen haladás előre, tud-e ön erről valamit? Hát én munkás vagyok, és esetleg ide tudok eljönni, ugye. Tovább nem tudok menni, és felszólalni sem tudok több helyen.

....*(hiányos szöveg egy képviselői gyűlésről)*... A magyar részen a legtöbb képviselő kéne tudjon magyarul. És megszólaljon!

Vagy például mondjuk május elsején. Hát nem teszik ki azt, hogy „Éljen május elseje!” Hát hogy, nem nemzetközi ünnep, hát nem azért ünneplünk?

Már bocsánat.

Balogh Edgár: Kérem, nagyjában mindennel egyetértek, csak megint attól félek, hogy átsiklottunk olyan területekre, ahol a felelősség és az illetékesség másutt van, az Ady Körön kívül, ami nagyon helyes, hogyha majd ott teszik szóvá, és ott kívánják vagy javasolják, ahol azt eldöntik. De az Ady Körnek, még egyszer mondom, mint irodalmi körnek, olyan atmoszférát kell teremtenie, amely elhat a közön kívül is, a külvárosokba és a falvakba is, az irodalom, a romániai magyar irodalom és az egyetemes magyar irodalom atmoszférájának a megteremtésére. Erre kell ennek a körnek törekednie. Azért – hogy úgy mondjam – sűrítettem vagy korlátoztam a javaslataimat az itt adott lehetőségek igénybevételére, vagyis az irodalomért felelősök – irodalmi körök, írók, sajtó, könyvszerzők, könyvkiadók – felelősségére a nyelv kérdésében. Nem tértem ki az iskolakérdésre, nem tértem ki; bármikor lehet arról előadást tartani illetékes helyen, de ebben a tekintetben kérem, hogy legyünk reálisak. Reálisak, és beszéljünk arról, hogy egy irodalmi kör, tehát egy adott, mégis egy intézményes keret mivel járulhat – eddig is hozzájárult, és szép eredményei vannak –, mivel járulhat még hozzá ahhoz, hogy például a Bihar megyéből beszármazott új társadalmi rétegek, melyek félig még falusiak, de már a városba jöttek – ezeknek a szószólója, azt hiszem, a jelenlévő Gittai István költő –, hogy azok is az irodalomból minél jobban részesüljenek. Senki sehol ezt megakadályozni nem fogja, hogy ez az irodalmi kör a maga eszközeivel az irodalmi tudat, az irodalmi atmoszféra, a könyvek, az olvasmányok megteremtésével elősegítse a szélesebb köröket.

Nem tudom, hol vannak a tanárok? Jelen vannak-e? Nem tudom, hogy a középiskolás diákok jelen vannak-e itt, most? Például van-e kapcsolata az Ady Körnek az iskolai önképző körökkel? Itt vannak-e a Fáklya szerkesztői? Nem tudom. Itt vannak-e a színészek? Itt vannak-e nyomdászaink, akik nélkül nem képzelhető el – az ő betűvető tudásuk, az ő korrektúrájuk, az ő szedésmunkájuk nélkül – a jövő, a mi irodalmi jövőnk.

Tehát ilyen értelemben, előadások szervezésével, az adott lehetőségekből kiindulva az adott lehetőségeket kell tudni elérni. A többi kérdés föltevése helyes, legföljebb – hogy úgy mondjam – a levegőben marad, és nekem kicsit az az érzésem, hogy nem helyes, hogyha bizonyos nagyon fontos és a nemzetiség életébe vágó dolgok csak irodalmi körökben, és nem a közélet hivatalos fórumain hangzanak el. Én annak idején mint a Magyar Népi Szövetség alelnöke hozzászóltam ahhoz, hogy... *(néhány szó hiányzik)*...

...megértve azt, hogy a fiatal íróknak a lázadozása, igényemelése milyen fontos, hogy ők stílust törnek, stílust robbantanak, képzeteket kavarnak, neoavantgardizmusukkal tüntetnek. De ugyanakkor ne veszítsék el mint írók a széles olvasóközönséggel való kapcsolatukat.

Egy vers, amely az anyanyelv óvására int – gondolok a két világháború közötti versekre, Reményik Sándornak versére, vagy a munkásoldalon Nagy István vagy Józsa Béla hozzászólásaira anyanyelvi kérdésekhez a Vásárhelyi Találkozón – egy vers esetleg többet tesz, és több szülőt vesz rá arra, hogy a lehetőségeivel éljen gyermekei iskoláztatása kérdésében például, mint hogyha magunk között fortyogunk, és hagyjuk mentére a dolgokat – másutt.

Nekünk itt a közügyiség és a szellemiség kapcsolatáról volt témakörünk, azt kérem, hogy – ha valaki még hozzászól – erre térjen vissza.

Sall László munkás: A folytonosság ürügyén hangzott el a harmadik Forrás-nemzedékről, hogy ők azok, akiket nem ért meg a közönség. Na most ehhez kapcsolódna két kérdésem.

Az egyik egy gyász hírrel kezdődik: A nemközléstől letört szívvel tudatjuk, hogy szeretett diáklapunk, a *Diákszó* papírhiány következtében tizennegyedik, 1980-as száma már nem jelenik meg. A gyászoló író diákság nevében a volt írószerkesztőség tagjai.

Ez az egyik. Ezt is biztos ki lehet védeni azzal, hogy nem erre készült az előadó, de azt hiszem, hogy ez egy nagy probléma, hogy egy diáklap egyszerűen papírhány következtében nem jelenik meg. Később lehet azzal is érvelni, hogy időben nem gyűlt össze az anyag addig, míg lett volna papír, de hát az egyiptomiak papíruszra írtak, és ha megnézzük, akkor biztos, hogy mi vagyunk a hibásak, mert nem írtunk eddig.

A másik kérdés az, hogy a széles tömegek megértetése céljából nem lenne-e szükséges egy hazai szemiotika megteremtése? Nálunk ez funkcióval bírna, hogy bizonyos jelentéseket köznyelvre fordítanánk. És a szemiotikusok kiválása épp a szerzők köréből kéne megtörténjen, mégpedig nem a fiatalok értelmezzék az idősebbeket, mert ez a közlés szempontjából is nehezebb volna, hanem az előttünk járó nemzedék a mi, hát szóval nem az én vagy a velem egyidősök írásait, hanem mindig egy előbbi nemzedék a következő nemzedéknek az írásait magyarázza – az idézőjelben vett – széles néptömegeknek.

Balogh Edgár: Örvendek, hogy visszatértünk az irodalmi kérdésekhez, amiben illetékesek vagyunk.

Ami a diáklapokat illeti, az egész országban a papírhány miatt a román újságokat, diáklapokat éppúgy, mint a magyar diáklapok kiadását átmenetileg korlátozzák, vagy megszüntették. Ugyanakkor azonban tanönyveink, új szakiskolai magyar tankönyveink vannak készülöben. Éppen Nagyvárad az a város, ahol ezek a kitűnő, új tankönyvek készülnek, új szótáraink készülnek, és örömmel jelenthetem, hogy most nyomják itt, Nagyváradon a tizenegy éve várt Romániai Magyar Irodalmi Lexikon első kötetét 47.000 példányban. Tekintve, hogy sikerült iskolai segédtankönyvnek minősíteni, és így jelenik meg ilyen nagy, szép példányszámban. Kérem, ez egy lehetőség, amelyben majd önök saját maguk is találkozhatnak saját magukkal, mert hiszen az Ady Körről vagy az Ady múzeumról is szó van; ott, ebben a három héten belül, azt hiszem, megjelenő könyvben – ha le tudja gyártani a cég – megtalálják az illető címszót.

Megint csak szerény vagyok, és megint csak a lehetőségek ostromát hirdetem.

Ami a szemiotika kérdését illeti. Persze jó volna, hogyha a fiatalok a maguk sokszor érthetetlennek tűnő írásait jobban megmagyaráznák az olvasóközönségnek. De nem tudom, hogy nem-e célszerűbb olyan írásokat is írni, amelyek a kísérleti telepből kirajzva a tömegeknek is szólnak? És nem kell hozzájuk magyarázat. Mert mi, nyelvészek, irodalomtörténészek megértjük a fiatalokat, és jól tudjuk azt, hogy sok zavar mögött milyen alap gondolat rejlik, a rejtjelezett irodalom, a metaforás irodalom a fiatalságnak milyen új ambícióit hozza magával. Nem a szakközönségnek kell megmagyarázni, és nem is a széles közönségnek. A szakközönség megérti ezt a kísérleti irodalmat, ezzel szemben a széles tömegeknek úgy kell tudni végre írni, hogy a széles tömegek azt a verset megértsék, szeressék.

Zudor János egyetemista: Az enyém személyesebb kérdés lenne egy két nemzetiség és nemzet, sőt három nemzet életében vett közéleti emberhez, hogy milyen érzés reprezentálni?

Balogh Edgár: Őszintén szólva nem eléggé értettem meg a kérdést. Legfeljebb talán egyik értelme az volna, hogy én kit képviselek?

Hát megmondom őszintén: saját magamat. Nyugdíjas vagyok, író ember vagyok, írásaimmal fejezem ki magam, semmiféle közéleti szerepem 1949 óta nincsen.

De miután magam – az egyéniségemben, múltamban, gondolkodásom fejlődésében mindig a népemért akartam tenni, cselekedni, és a népemén át a népek testvériségéért éltem, éppen ezért úgy érzem, hogy a magam kifejezésével hozzá tudok járulni mind a magyarság önkifejtéséhez, közéleti kifejlődéséhez, mind a híd szerep jövőbeli még jobb vagy

tökéletesebb megvalósításához, azokhoz a helyzetekhez viszonyítva, amelyeket átmenetileg élünk. A szocializmusnak jövője van. És ebben a jövőben hinni a fiataloknak még szentebb feladata, mint nekünk, öregeknek, akik már csak az örökségátadásban tudunk maholnap gondolkozni.

Tőke Csaba újságíró: Kezdeném azzal, hogy nekem nagyon tetszett a Balogh Edgár előadása, rendkívül kerek volt, jól fogalmazott, a dolgok a helyükön voltak, és egyfajta intelemnek, továbbélésre buzdításnak fogtuk fel – azt hiszem – többen is a teremben, nagyon jóindulatú és nagyon sokirányú, és a gondolatok egész sorát fölvető buzdításnak.

Éppen ezért szeretnék eloszlatni egy esetleges félreértést – gondolok itt konkrétan a Tóth Karcsi és később a Molnár Jancsi hozzászólására vagy a másokéra is, nem valami – nem emlékszem pontosan a kifejezésre, de – nem valami akár nemzetiségi, akár állampolgári sérelemnek az itteni felsorolása vagy pláne számonkérése lehetett volna, hanem pontosan ezeknek a kérdéseknek és ebben a nagyon szépen megfogalmazott, nagyon szépen elénk tárt és elénk adott buzdításnak a szeletekre szedése – mondanám én, de kicsit durva kifejezés –, szóval a lehetőségnek, a lehetőség felhasználása igényének a felboncolása. Érzésem szerint bizonyítékaként annak – és elnézést kérek, ha ez esetleg nem mindenkinek az egyetértésével találkozik – bizonyítékaként annak, hogy felnőtt az az ifjúság, amelyik már nem éri be pusztán a buzdítás bármilyen jól megfogalmazott és szép tényével, hanem nagyon kíváncsi a megvalósítási lehetőségeire.

És én mind a Tóth Karcsi kérdéseiben, ahol egyébként – érzésem szerint megint csak – azt a bizonyos interjút pusztán azért használta fel, és rendkívül jól, hogy az idevágó, illetve az ezzel az előadással kapcsolatos kérdéseit feltegye, mondhatnám én: felkészült Balogh Edgárból, ami sokkal több, mint egy irodalmi köri részvételi igény, hanem már-már egy riporter igény, és amiért – szerintem – csak elismeréssel lehet adózni annak, aki ennyi időt és energiát áldoz az ilyesmire, folytatva a többiekkel, semmiféle – én személy szerint azt hiszem, mások se – sérelem-adagolást nem látok, vagy pláne, mondom, Balogh Edgártól független kérdések megoldását számonkérni bárkitől is nem akarták, pusztán azt: az igen szép, igen lelkes és mindenképpen tiszteletreméltó buzdításhoz konkrét megvalósítási lehetőségeikre szerettek volna rátapintani.

Még zárójelben: az a tény, hogy nem ez az első találkozó – amint ön is mondta –, valószínűleg nem is a második, ahol egy ilyen tényleg nagyon jó előadás egy csomó kérdést szül – említett példát is – a lehetőségnek egy csomó más irányát, vagy ugyanabban az irányban csak többsíkú felbontást, vagy egyáltalán felbontását igényli, az azt jelenti, hogy ez valahol nem Ady-köri vagy nagyváradi sajátosság. Hanem hozzátartozik a dolgok rendjéhez.

És befejezésképpen én azon töprengök, úgy töprengök önmagamnak, hogy ha azt az igen frappáns öt kérdést, amit annak idején – mit tudom én – bárhol, bármikor Balogh Edgár feltett, ha most feltenné mindannyiunknak, vajon rajtam vagy rajtunk múlna-e, hogy mind az ötre igennel válaszoljunk.

Balogh Edgár: A nyugodt hang tetszik, s valami félreértést én is el akarok oszlatni. A legtávolabb áll tőlem, hogy akár Tóth Károlynak, akár Molnár Jánosnak vagy Duma Istvánnak ne adjak igazat. Én igazat adok nekik. Csak leszegeztem azt, hogy minden problémának, minden közügyi probléma megoldásának valahol illetékessége, helye van, és ez a kör, és ez a keret, amelyben a közügyiség és irodalom kapcsolatáról beszéltünk, az konkrétan ezt jelenti, amit a cím is mondott. Tehát én nem letagadtam, vagy eltagadtam vagy elhallgattam olyasmit, ami az irodalom és a közügyiség közti kapcsolaton kívül probléma, föladat, baj, felelősség, hanem – hogy úgy mondjam – a válaszaimban igyekeztem eligazítani, elcsatornázni olyan kérdéseket, amelyek megoldása sem személyemen, sem a jelenlevőkön

nem múlik, hogy olyan helyek felé irányítsák az ilyen problémákat, ahol illetékes és döntő tényezők az ilyen kérdésekben dönthetnek.

Én csak egyet szegezlek le. Hogy optimizmus-e, azt nem tudom. De hogy reális a fölfogásom, azt vallom egy életen át: mindig az illetékes helyen kell megmondani azt, ami új föladat. A szocializmus állandóan új és új föladatokat állít föl, és nemrég éppen az államfő magyarázta meg, hogy ellentmondások születnek a szocializmusban, ezeket meg kell tudni oldani. Úgy, hogy én nem visszautasítottam a felszólalásokat, csak eligazítottam azt, hogy mit hol, hova kell irányítani. Míg nekünk továbbra is marad a föladatunk, ha ez volt a témakör, hogy az irodalmunkat, az irodalmi életünket hogyan tudjuk adott lehetőségek – itt is szerény voltam – a lehetőségek fölhasználásával kiszélesíteni a szélesebb tömegeink felé.

Varga Gábor: A magam részéről akkor, zárószavakként, első sorban meg kell köszönjem Balogh Edgár professzornak a fáradságot, hogy eljött hozzánk, meg kell köszönjem az előadást, és azt is, hogy ezt az eléggé szeletekre, alapos szeletekre szedést itt – hogy mondjam – mégis megpróbálta a maga módján analizálni, irányítani.

Be kell valalnom, hogy akkor, mikor három vagy négy héttel ezelőtt felvetődött a professzor úr meghívása, nem ezzel a témával akartuk meghívni. Lévén, váradiak vagyunk, nekünk is fülünkbe jutott az, hogy egy tizenegy év óta vajúdo lehetőségünk végre konkrét valósággá fog válni, tehát szedik, javítják, korrektúrázzák, és nyomásra készen áll, sőt talán már nyomják is a Romániai Magyar Irodalmi Lexikont. Még egyetemista voltam, amikor a szerkesztés megkezdődött. Hát mi azt kértük volna, hogy erről beszéljen a professzor úr.

Professzor úr, itt a levele, nagyon szépen megválaszolta, hogy erről a lexikonról, amíg piacon nincs, nem beszél.

Nos, zárjam én azokkal a szavakkal, hogy viszontlátásra ősszel, professzor úr, vagy itt, vagy az Irodalmi Kerekasztalon, téma: a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon.

- - -